

EUROPEJSKI TRYBUNAŁ PRAW CZŁOWIEKA CZWARTA SEKCJA

SPRAWA LASKOWSKA przeciwko POLSCE

(Skarga nr 77765/01)

WYROK PRAWOMOCNY – 13 czerwca 2007

W sprawie Laskowska przeciwko Polsce,
Europejski Trybunał Praw Człowieka (Czwarta Sekcja), zasiadając jako
Izba składająca się z następujących sędziów:

Pan N. BRATZA, *Przewodniczący*,
Pan G. BONELLO,
Pan K. TRAJA,
Pan L. GARLICKI,
Pani L. MIJOVIĆ,
Pan J. ŠIKUTA,
Pani P. HIRVELÄ, *Sędziowie*,
oraz Pan T.L. EARLY, *Kanclerz Sekcji*,

obradując na posiedzeniu zamkniętym 20 lutego 2007 r.,
wydaje następujący wyrok, który został przyjęty w tym dniu:

POSTĘPOWANIE

1. Sprawa wywodzi się ze skargi nr 77765/01 przeciwko Rzeczypospolitej Polskiej wniesionej w dniu 1 sierpnia 2000 r. do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka na podstawie art. 34 Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności („Konwencja”) przez obywatelkę polską panią Lucynę Laskowską („skarżąca”).

2. Skarżąca, której przyznana został pomoc prawna, była reprezentowana przez pana W. Hermelińskiego, a następnie przez panią A. Metelską, prawników prowadzących praktykę w Warszawie. Rząd polski („Rząd”) był reprezentowany przez swojego pełnomocnika pana J. Wołosiewicza z Ministerstwa Spraw Zagranicznych.

3. Skarżąca twierdziła, że w związku z odmową przyznania jej pomocy prawnej, nie mogła skutecznie przedstawić swojej sprawy i została pozbawiona dostępu do Sadu Najwyższego z naruszeniem art. 6 § 1.

4. 13 września 2005 r. Trybunał postanowił o zakomunikowaniu skargi Rządowi. Zgodnie z postanowieniami art. 29 § 3 Konwencji Trybunał podjął decyzję o jednoczesnym rozpatrzeniu dopuszczalności i zasadności skargi.

5. Trybunał otrzymał pisemne obserwacje z Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka w Warszawie, której przewodniczący zezwolił na występowanie w sprawie jako trzeciej strony (art. 36 § 2 Konwencji oraz art. 44 § 2 Regulaminu Trybunału).

FAKTY

I. OKOLICZNOŚCI SPRAWY

6. Skarżąca urodziła się w 1954 r. i mieszka w Czeladzi, Polska.

7. W 1973 r. skarżąca wyszła za mąż. W 1976 r. urodziła córkę. Ujawniono, że mąż skarżące nadużywał alkoholu oraz prześladował ją psychicznie przez dłuższy okres. We wczesnych latach osiemdziesiątych sytuacja ta doprowadziła skarżącą do załamania nerwowego i została poddana leczeniu neurologicznemu. W październiku 1993 r. wraz z córką wyprowadziły się ze wspólnego mieszkania. Pomimo przeprowadzki mąż nadal znęcał się nad skarżącą.

8. W listopadzie 1995 r. skarżąca wniosła pozew o rozwód, który został orzeczony w marcu 1996 r. Sąd uznał męża skarżące za winnego rozpadu ich małżeństwa.

9. W lipcu 1996 r. skarżąca rozpoczęła leczenie psychiatryczne. W styczniu 1997 r. uzyskała orzeczenie „drugiego stopnia niepełnosprawności” i została jej przyznana renta inwalidzka ze względu na stan zdrowia psychicznego. W marcu 1998 r. skarżąca została uznana za całkowicie niezdolną do pracy.

10. 26 lutego 1999 r. skarżąca wniosła do Sądu Rejonowego w Będzinie pozew o przyznanie jej od byłego męża alimentów w wysokości 600 złotych miesięcznie. W tym czasie otrzymywała ona miesięczną rentę inwalidzką w wysokości 388.82 złotych brutto.

11. 29 marca 1999 r. Sąd Rejonowy w Będzinie wydał wyrok zaoczny, przychylając się w całości do żądania skarżące.

12. Pozwany wniósł sprzeciw od wyroku zaocznego. 20 września 1999 r. Sąd Rejonowy uchylił ten wyrok i rozpoznał sprawę o alimenty z powodstwa skarżące. Zobowiązał pozwanego do płacenia miesięcznych alimentów w wysokości 300 złotych, poczynając o 1 kwietnia 1999 r.

13. 25 października 1999 r. skarżąca złożyła apelację od wyroku sądu pierwszej instancji. Zwróciła się do sądu rejonowego o zwolnienie jej od opłat

sądowych i o przyznanie jej pomocy prawnej w postępowaniu apelacyjnym. Skarżąca twierdziła, że nie jest zdolna do reprezentowania się samodzielnie podczas procesu ze względu na stres wiążący się z obecnością w sądzie. Twierdziła także, że nie ma środków na opłacenie adwokata.

14. 28 października 1999 r. Sąd Rejonowy odrzucił wniosek skarżącej o przyznanie jej pomocy prawnej¹. Sąd uznał, że udział adwokata w ramach pomocy prawnej jest niezbędny tylko w złożonych sprawach albo w sytuacji, w której strona postępowania nie jest zdolna bronić swoich interesów. Jednakże w przedmiotowej sprawie warunki te nie zostały spełnione. Sąd zauważył, że treść pism składanych przez skarżącą potwierdza ustalenie, że jest ona zdolna do skutecznego reprezentowania swoich interesów w postępowaniu.

15. 19 listopada 1999 r. skarżąca wniosła zażalenie na postanowienie z dnia 28 października 1999 r. Wskazała, że uczestniczenie w posiedzeniach sądu wywołuje u niej stres. Wskazała, że leczy się psychiatrycznie, otrzymuje rentę inwalidzką z powodu stanu zdrowia psychicznego i przyjmuje regularnie różne leki, które znacznie wpływają na jej pamięć, koncentrację oraz zdolność jasnego wyrażania myśli. Ponadto podkreśliła, że nie jest osobą wykształconą, a w przygotowaniu pism sądowych pomagali jej znajomi. Podniosła także, iż pomoc prawna jest niezbędna w celu umożliwienia jej odpowiedniej obrony interesów w postępowaniu.

16. 7 grudnia 1999 r. Sąd Okręgowy w Katowicach nie uwzględnił zażalenia skarżącej. Przychylił się do rozumowania sądu rejonowego oraz stwierdził, że skarżąca nie przedłożyła żadnego dowodu na potwierdzenie faktu, iż jest poddawana leczeniu psychiatrycznemu.

17. Skarżąca twierdzi, że w aktach postępowania w sprawie o alimenty znajdowało się wydane w dniu 12 maja 1999 r. zaświadczenie lekarskie, które potwierdzało, że od 1996 r. leczy się ona regularnie w szpitalu psychiatrycznym.

18. 2 lutego 2000 r. Sąd Okręgowy w Katowicach po rozpoznaniu sprawy na posiedzeniu odrzucił apelację skarżącej od wyroku sądu rejonowego z dnia 20 września 1999 r. Sąd pouczył skarżącą, że w przedmiotowej sprawie nie przysługuje kasacja wyroku.

19. 10 marca 2000 r. skarżąca złożyła do sądu okręgowego wniosek o przyznanie jej pomocy prawnej ze względu na zamiar złożenia kasacji.

20. 23 marca 2000 r. sąd okręgowy poinformował skarżącą, że kasacja w jej sprawie nie jest przewidziana przez prawo i zapytał, czy chce podtrzymać swój wniosek o przyznanie pomocy prawnej, na co skarżąca 31 marca 2000 r. odpowiedziała twierdząco.

21. 14 kwietnia 2000 r. sąd okręgowy odrzucił wniosek skarżącej o przyznanie jej pomocy prawnej. Sąd wziął pod uwagę fakt, że kasacja w sprawie

¹ Jako strona żądająca przyznania alimentów skarżąca była ustawowo zwolniona od wszystkich opłat sądowych w postępowaniu.

skarżącej nie może być wniesiona, a zatem nie ma potrzeby zapewnienia jej pomocy prawnej. 2 maja 2000 r. skarżąca złożyła zażalenie na postanowienie.

22. 1 czerwca 2000 r. sąd okręgowy odrzucił jej zażalenie jako prawnie niedopuszczalne. Jej dalsze zażalenia zostały odrzucone 6 lipca i 16 sierpnia 2000 r.

23. 28 lipca 2000 r. sąd okręgowy poinformował skarżącą, że została ona już wcześniej pouczona, że w jej sprawie kasacja nie jest dopuszczalna, gdyby dotyczyła tylko wysokości alimentów. Sąd poinformował także skarżącą, że w razie zmiany okoliczności sprawy może domagać się podwyższenia alimentów.

24. 29 sierpnia 2000 r. skarżąca osobiście wniosła kasację od wyroku z 2 lutego 2000 r. Sądu Okręgowego w Katowicach. 14 września 2000 r. sąd okręgowy odrzucił jej kasację. Sąd wziął pod uwagę, że zgodnie z art. 393 § 2 kodeksu postępowania cywilnego kasacja w jej sprawie jest niedopuszczalna, jeżeli dotyczy wysokości roszczenia alimentacyjnego. Sąd zważył także, że kasacja nie została sporządzona przez pełnomocnika (radcę prawnego lub adwokata) ani w określonym ustawowo terminie miesiąca od daty wydania wyroku sądu drugiej instancji.

25. 27 września 2000 r. skarżąca wniosła do Sądu Najwyższego zażalenie na jego postanowienie z dnia 14 września 2000 r.

26. 18 stycznia 2001 r. Sąd Najwyższy nie uwzględnił zażalenia skarżącej. Po pierwsze, uznał odmiennie od sądu okręgowego, że kasacja skarżącej, w zakresie, w jakim odnosiła się do kwestii jej prawa do alimentów, była dopuszczalna zgodnie z postanowieniami kodeksu postępowania cywilnego obowiązującymi we właściwym czasie. Sąd Najwyższy zauważył, że sprawa skarżącej nie dotyczyła kwestii wysokości alimentów, co było wyjęte spod zakresu jurysdykcji Sądu Najwyższego. Pomimo to kasacja skarżącej była niedopuszczalna z dwóch ustawowych przyczyn, na które powołał się sąd okręgowy, a mianowicie niezastosowanie się do terminu ustawowego oraz obowiązku reprezentacji przez adwokata lub radcę prawnego w postępowaniu kasacyjnym.

II. WŁAŚCIWE PRAWO KRAJOWE

A. Właściwe postanowienia konstytucyjne

27. Art. 45 § 1 Konstytucji przewiduje co następuje:

„Każdy ma prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd”.

B. Pomoc prawna

28. We właściwym czasie art. 117 § 1 kodeksu postępowania cywilnego (k.p.c.) przewidywał, co następuje:

„§ 1. Strona zwolniona całkowicie lub częściowo od opłat sądowych, może zgłosić wniosek o ustanowienie dla niej adwokata lub radcy prawnego ... Sąd uwzględni wniosek, jeżeli uzna, że obecność adwokata lub radcy prawnego w sprawie uzna za potrzebny.

...

§ 2. Przepis paragrafu poprzedzającego stosuje się również do strony korzystającej z ustawowego zwolnienia od kosztów sądowych, która oświadczeniem przewidzianym w art. 113 § 1 wykaże, że nie może bez uszczerbku dla utrzymania swojego i rodziny ponieść kosztów wynagrodzenia adwokata lub radcy prawnego”.

29. We właściwym czasie art. 111 § 1 zd. 1 k.p.c. przewidywał, że strona występująca z roszczeniem o alimenty była z mocy ustawy zwolniona z opłat sądowych.

30. Art. 113 § 1 k.p.c. w wersji obowiązującej w ówczesnym czasie stanowił:

„Zwolnienia od kosztów sądowych domagać się może osoba fizyczna, która złoży oświadczenie, że nie jest w stanie ponieść ich bez uszczerbku utrzymania koniecznego dla siebie i rodziny. Oświadczenie powinno obejmować dokładne dane o stanie rodzinnym, majątku i dochodach. Od sądu zależy uznanie tego oświadczenia za dostateczne do zwolnienia od kosztów sądowych”.

C. Przymus adwokacko-radcowski w postępowaniu kasacyjnym

31. Kodeks postępowania cywilnego ustanawia przymus adwokacko-radcowski w postępowaniu kasacyjnym. Art. 393² § 1 k.p.c. w wersji obowiązującej we właściwym czasie wymagał, aby kasacja została sporządzona przez adwokata lub radcę prawnego. Kasacja wniesiona przez samą stronę byłaby odrzucona.

D. Kasacja w sprawach o alimenty

32. Art. 393 kodeksu postępowania cywilnego, w wersji obowiązującej przed 30 czerwca 2000 r., przewidywał, co następuje:

„Kasacja jest niedopuszczalna w sprawach:

1) ...

2) o alimenty – co do ich wysokości,

...”

Od nowelizacji kodeksu postępowania cywilnego, która weszła w życie 1 lipca 2000 r., niedopuszczalna jest kasacja we wszystkich sprawach o alimenty (art. 392¹ § 2 (1)).

E. Wniosek o przywrócenie terminu

33. Zgodnie z art. 168 § 1 k.p.c. jeżeli strona w postępowaniu nie dokonała we właściwym ustawowo terminie czynności procesowej bez swojej winy, sąd na jej wniosek postanowi o przywróceniu terminu. Art. 169 § 3 k.p.c. przewidywał, że równocześnie ze złożeniem takiego wniosku strona powinna dokonać właściwej czynności procesowej.

PRAWO

I. DOMNIEMANE NARUSZENIE ARTYKUŁU 6 § 1 KONWENCJI

34. Skarżąca skarżyła się, że nie miała możliwości przedstawienia skutecznie swojej sprawy w świetle art. 6 § 1 Konwencji, ponieważ jej wniosek o pomoc prawną w postępowaniu odwoławczym został odrzucony. Twierdziła, że sądy nie wzięły pod uwagę szczególnych okoliczności, jakie miały miejsce. Skarżyła się także, że odmowa przyznania jej pomocy prawnej w postępowaniu kasacyjnym pozbawiła ją dostępu do Sądu Najwyższego.

Art. 6 § 1 brzmi, we właściwej swojej części, następująco:

„Przy rozstrzyganiu o prawach i obowiązkach o charakterze cywilnym ..., każdy ma prawo do sprawiedliwego ... rozpatrzenia ... przez [a] ... sąd ...”.

35. Rząd zakwestionował to twierdzenie skarżącej.

A. Dopuszczalność skargi (wyczerpanie środków krajowych)

36. Rząd twierdził, że skarżąca nie wyczerpała właściwych środków krajowych, ponieważ nie złożyła wniosku o przywrócenie terminu do wniesienia kasacji. Sąd Najwyższy w swoim postanowieniu z 18 stycznia 2001 r. uznał, że kasacja w sprawie skarżącej była dopuszczalna zgodnie z postanowieniami kodeksu postępowania cywilnego. Jednakże Sąd Najwyższy zważył jednocześnie, że kasacja była niedopuszczalna ze względu na niezastosowanie się do dwóch ustawowo określonych wymogów: zachowania ustawowego terminu i reprezentacji przez adwokata lub radcę prawnego. Rząd podtrzymuje, że można przypuszczać, iż gdyby skarżąca wniosła kasację przygotowaną przez adwokata lub radcę prawnego w przepisany ustawowo terminie, kasacja byłaby uznana za dopuszczalną.

37. Mając na względzie postanowienie Sądu Najwyższego Rząd zauważył, że sąd okręgowy w swoim postanowieniu z 14 kwietnia 2000 r. błędnie uznał, że w sprawie skarżącej kasacja była niedopuszczalna. W opinii Rządu ustalenia Sądu Najwyższego otworzyły skarżącej możliwość złożenia wniosku o przywrócenie jej terminu do wniesienia kasacji zgodnie z art. 168 kodeksu postępowania cywilnego, jako że spełniła warunki przewidziane w tym

przepisie. Skarżąca nie skorzystała jednak z tej możliwości, a zatem nie wyczerpała właściwego środka krajowego.

38. Skarżąca nie zgodziła się z takim twierdzeniem Rządu. Wskazała, że możliwość, o której wspomniał Rząd była jedynie teoretyczna, gdyż zgodnie z art. 169 kodeksu postępowania cywilnego, strona składająca wniosek o przywrócenie terminu musi jednocześnie dokonać wymaganej czynności procesowej. W przedmiotowej sprawie oznaczałoby to, że wraz z wniesieniem wniosku o przywrócenie terminu do złożenia kasacji skarżąca powinna także wnieść kasację. Kasacja może być zgodnie z k.p.c. sporządzona jedynie przez adwokata lub radcę prawnego, a sąd okręgowy odmówił przyznania skarżącej pomocy prawnej.

39. Trybunał musi określić, czy środek przywołany przez Rząd mógł być uznany za skuteczny w okolicznościach przedmiotowej sprawy. Trybunał przypomina, że jedynymi środkami, których wyczerpanie jest wymagane przez art. 35 Konwencji są te, które odnoszą się do zarzucanych naruszeń, i które w tym samym czasie są dostępne oraz wystarczające.

40. Trybunał zauważa, że skarżąca dążyła do tego, by jej kasacja została zbadana przez Sąd Najwyższy. Jej liczne próby były jednak nieskuteczne, ponieważ sąd okręgowy odmówił przyznania jej pomocy prawnej do wniesienia kasacji, opierając się na błędnej przesłance, że jurysdykcja Sądu Najwyższego jest wyłączona w tej sprawie. Rząd twierdził, że skarżąca powinna wnieść wniosek o przywrócenie terminu zgodnie z art. 168 kodeksu postępowania cywilnego. Zdaniem Trybunału skarżąca wyczerpała wszystkie zwyczajne środki dostępne dla niej w postępowaniu cywilnym, a środek przywołany przez Rząd wykracza poza to, co zazwyczaj byłoby wymagane od skarżącego. Ponadto Trybunał nie uważa, by wniosek o przywrócenie terminu był adekwatny i wystarczający do umożliwienia skarżącej wniesienia kasacji do Sądu Najwyższego. A zatem skarżąca wyczerpała wszystkie dostępne i skuteczne środki krajowe. Z tych powodów zarzut niedopuszczalności skargi podnoszony przez Rząd z powodu niewyczerpania środków krajowych musi zostać oddalony.

41. Trybunał zauważa, że przedmiotowa skarga nie jest oczywiście bezpodstawna w znaczeniu art. 35 § 3 Konwencji oraz że nie jest ona niedopuszczalna z żadnej innej przyczyny. Tym samym musi zostać uznana za dopuszczalną.

B. Zasadność skargi

1. Twierdzenia skarżącej

42. Skarżąca twierdziła, że art. 6 § 1 może czasami zmuszać państwo do zapewnienia pomocy prawnej, gdy okazuje się ona niezbędna dla skutecznego dostępu do sądu. Skarżąca utrzymywała, że nie była w stanie wyznaczyć peł-

nomocnika według własnego wyboru, ponieważ została uznana za niezdolną do pracy i otrzymywała rentę inwalidzką w wysokości 388 złotych miesięcznie.

2. Twierdzenia Rządu

43. Rząd podkreślił, że w odniesieniu do spraw dotyczących ustalenia praw i obowiązków o charakterze cywilnym, wymagania w zakresie rzetelności nie są takie same, jak w sprawach dotyczących zarzutów karnych (*Dombo Beheer B.V. p. Nederlandom*, wyrok z 27 października 1993 r., Seria A nr 274, § 32). Art. 6 § 1 przewiduje gwarancję dla osób, które ubiegają się o pomoc w postępowaniu cywilnym przed sądami krajowymi, jednakże nie tak szeroką, jak w postępowaniu karnym. Rząd twierdził, że kwestia pomocy prawnej powinna być postrzegana raczej jako element prawa dostępu do sądu niż prawa do rzetelnego procesu. W tym kontekście środki zastosowane przez państwo w celu zapewnienia skutecznego dostępu do sądu w sprawach cywilnych pozostają w zakresie jego oceny (*Airey p. Irlandii*, wyrok z 9 października 1979 r., Seria A nr 32, § 26).

44. Ponadto Rząd twierdził, że pomoc prawna jest wymagana do zapewnienia prawa dostępu do sądu w sprawach cywilnych jedynie w sytuacjach, w których osoba nie może samodzielnie skutecznie popierać swojej sprawy lub kiedy prawo stawia wymóg obowiązkowej reprezentacji. Jednakże nawet w takich sprawach pomoc prawna nie jest wymagana w odniesieniu do wszystkich typów postępowania cywilnego. Zdaniem Rządu przedmiotowa sprawa, dotycząca sporu o alimenty, musi być odróżniona od innych spraw odnoszących się do ustalania stanu cywilnego i stosunków rodzinnych. Ponadto, odmiennie niż w sprawach karnych, w których art. 6 § 3 (c) wyraźnie zapewnia pomoc prawną, w sprawach cywilnych Konwencja nie gwarantuje takiego prawa. Państwo nie jest zatem zobowiązane do zapewnienia pomocy prawnej w każdej sprawie cywilnej.

45. Rząd przyznał, że prawo polskie wprowadza obowiązkową reprezentację w postępowaniu kasacyjnym. Jednakże w przedmiotowej sprawie odmowa sądu przyznania skarżącej pomocy prawnej nie pozbawiła jej możliwości wniesienia kasacji, ponieważ mogła wyznaczyć do tego adwokata lub radcę prawnego według własnego wyboru. Fakt, że skarżąca nie skorzystała z tej możliwości nie może, w opinii Rządu, być wykorzystany przeciwko niemu. Według Rządu nie doszło do naruszenia art. 6 § 1 Konwencji.

3. Twierdzenia trzeciej strony

46. Trzecia strona (polska Helsińska Fundacja Praw Człowieka), opierając się na swoim raporcie „Dostęp do pomocy prawnej w Polsce”, przedstawiła wiele ogólnych uwag dotyczących przepisów regulujących system pomocy prawnej w Polsce i właściwej w tym zakresie praktyki. Raport ten wykazał liczne ograniczenia w dostępie do pomocy prawnej dla ubogich i domaga-

no się w nim wprowadzenia znaczących zmian w systemie pomocy prawnej. W raporcie ujawniono m.in., że pomoc prawna była przyznawana jedynie w 0,17-0,18% przypadków spraw innych niż karne.

47. Według Fundacji w pewnych sprawach cywilnych przyznanie pomocy prawnej może być rozstrzygające dla zapewnienia skutecznego prawa dostępu do sądu. Postępowanie w sprawach o alimenty może służyć jako znakomity przykład postępowania, w którym dokładne zbadanie wniosku o przyznanie pomocy prawnej ma znaczenie zasadnicze. Po pierwsze, alimenty często zapewniają kluczowe wsparcie pieniężne dla samotnych rodziców i ich dzieci. Po drugie, państwo dostrzega niepewną finansową sytuację tych jednostek, zwalniając ich w postępowaniu o alimenty z mocy ustawy z opłat sądowych. Wreszcie, po trzecie, odmowa przyznania pomocy prawnej przez sąd w takich postępowaniach może skutkować pozbawieniem danej osoby dostępu do sądu.

48. Fundacja twierdziła, że stronom wnoszącym o przyznanie pomocy prawnej należy zapewnić taką procedurę, która da im należyte gwarancje ochrony przed arbitralnością. Obowiązek zapewniania takich procedur spoczywa na państwie. W odniesieniu do polskiego systemu pomocy prawnej gwarancje takie wydają się być niewystarczające, zważywszy na fakt, że rozpatrzenie wniosków o pomoc prawną zależy wyłącznie od oceny sądów.

49. Fundacja podkreśliła, że dostęp do wymiaru sprawiedliwości nie powinien być ograniczony przez wysokie koszty. Ubodzy powinni móc wykonywać swoje prawa skutecznie i nie mogą być pozbawiani prawa do sądu tylko z tego powodu, że nie stać ich na pokrycie kosztów związanych z postępowaniem. Odnosi się to w szczególności do tych osób, które nie mogą się skutecznie bronić albo reprezentować siebie w postępowaniu sądowym.

4. Ocena Trybunału

(a) Zasady ogólne

50. Na mocy Konwencji nie ma automatycznego prawa do pomocy prawnej albo reprezentacji prawnej dostępnej dla skarżącego, który bierze udział w postępowaniu ustalającym jego cywilne prawa. Trybunał przypomina, że istnieje wyraźna różnica pomiędzy sformułowaniem art. 6 § 3 (c), który gwarantuje bezpłatną pomoc prawną pod pewnymi warunkami w postępowaniu karnym i art. 6 § 1, który nie odnosi się do pomocy prawnej (*Del Sol p. Francji*, nr 46800/99, § 20, ECHR 2002-II; *Tabor p. Polsce*, nr 12825/02, § 39, 27 czerwca 2006 r.). Pomimo to art. 6 może znaleźć zastosowanie w tych dwóch powiązanych ze sobą aspektach (zob. *P., C. oraz S. p. Wielkiej Brytanii*, nr 56547/00, § 88, ECHR 2002-VI).

51. Po pierwsze, w art. 6 § 1 Konwencji mieści się prawo dostępu do sądu przy ustalaniu cywilnych praw i obowiązków (zob. *Golder p. Wielkiej Brytanii*, wyrok z 21 lutego 1975 r., Seria A nr 18, s. 18, § 36). Niezapewnienie

skarżącemu pomocy prawnej może naruszać ten przepis, gdy obecność pełnomocnika jest niezbędna dla skutecznego dostępu do sądu albo gdy reprezentacja prawna jest uznana za obowiązkową, jak to jest w przypadku niektórych państw-stron konwencji w różnych typach sporów z powodu złożoności postępowania albo rodzaju sprawy (zob. *Airey p. Irlandii*, wyrok z 9 października 1979 r., Seria A nr 32, s. 14-16, §§ 26-28, w którym skarżący nie otrzymał pomocy prawnej w postępowaniu o orzeczenie separacji). Czynniki wskazane w sprawie *Airey* jako istotne dla oceny, czy skarżący mógł być bez obecności adwokata zdolny do przedstawienia swojej sprawy poprawnie i w sposób satysfakcjonujący, obejmowały złożoność procedury, konieczność zajęcia się skomplikowanymi zagadnieniami prawnymi albo ustalenia faktów, za pomocą dowodu z opinii biegłego i przesłuchania świadków, jak również fakt, że przedmiotowa sprawa sporu małżeńskiego wiąże się z emocjonalnym zaangażowaniem, co było trudne do pogodzenia ze znacznym stopniem obiektywności wymaganej przy występowaniu przed sądem. W takich okolicznościach Trybunał uznał, że nierealistyczne jest przypuszczenie, że skarżąca mogła skutecznie prowadzić swoją sprawę, pomimo pomocy sędziego udzielanej stronom działającym osobiście (zob. *P., C. oraz S.*, cytowane powyżej, § 89). Jednakże, jak zostało wyjaśnione w sprawie *Airey* (s. 12-16, §§ 24 oraz 26), art. 6 § 1 pozostawia państwu wolny wybór co do środków, jakie mają być użyte dla zagwarantowania będącym w sporze skutecznego dostępu do sądu (*McVicar p. Wielkiej Brytanii*, nr 46311/99, § 45, ECHR 2002-III).

52. Trybunał przypomina, że prawo do sądu nie ma charakteru absolutnego i może być przedmiotem uzasadnionych ograniczeń. W przypadku, gdy ograniczenie dostępu jednostki do sądu wynika ze stosowania prawa bądź jest ono faktyczne, ograniczenie nie będzie niezgodne z art. 6 Konwencji, gdy nie osłabia istoty prawa i gdy zmierza do osiągnięcia uzasadnionego celu, a także gdy występuje rozsądny związek proporcjonalności między środkami powziętymi a celem, który ma być osiągnięty (zob. *Ashingdane p. Wielkiej Brytanii*, wyrok z 28 maja 1985 r., Seria A nr 93, s. 24-25, § 57). Dlatego też możliwe jest uzależnienie pomocy prawnej od pewnych warunków, np. od sytuacji finansowej skarżącego lub widoków na odniesienie sukcesu w postępowaniu (*Steel i Morris p. Wielkiej Brytanii*, nr 68416/01, § 62, ECHR 2005-II). A zatem pomimo tego, że osobiste prowadzenie sprawy może być w niektórych przypadkach niełatwe, to niezbędnym elementem systemu wymiaru sprawiedliwości, a to ze względu na ograniczone środki publiczne dostępne dla spraw cywilnych, jest procedura selekcji. Sposób, w jaki procedura ta znalazła zastosowanie do poszczególnych spraw nie powinien być arbitralny ani nieproporcjonalny, nie powinien też naruszać samej istoty prawa, dostępu do sądu (zob. *Del Sol*, cytowany powyżej, § 26). Może się zdarzyć, że wystąpią inne czynniki dotyczące wymiaru sprawiedliwości (takie jak potrzeba przyspieszenia postępowania bądź prawa osób trzecich), które będą ograniczały zastosowanie przepisów o pomocy prawnej w konkretnej sprawie, chociaż

ograniczenia takie i tak będą musiały przejść opisany powyżej test (zob. *P., C. oraz S.*, cytowane powyżej, § 90).

53. Art. 6 § 1 nie nakłada na państwa-strony konwencji obowiązku utworzenia sądów apelacyjnych ani kasacyjnych. Niemniej jednak, jeżeli państwo-strona konwencji zdecyduje się stworzyć system odwoławczy, to jest ono zobowiązane zapewnić, aby wszystkie osoby podlegające jego jurysdykcji miały zapewnione podstawowe gwarancje z art. 6 w postępowaniach przed sądami apelacyjnymi. Należy mieć jednak na uwadze fakt, że sposób zastosowania art. 6 do tych sądów zależy od szczególnych cech postępowań i należy też uwzględnić całokształt postępowań w krajowym porządku prawnym oraz rolę, jaką w nim odgrywa sąd apelacyjny (zob. m.in. *Brualla Gómez de la Torre p. Hiszpanii*, wyrok z 19 grudnia 1997 r., *Reports* 1997-VIII, s. 2955, § 33, a także *Podbielski oraz PPU Polpure p. Polsce*, nr 39199/98, § 62, 26 lipca 2005 r.).

54. Po drugie, naczelną zasadą rządzącą zastosowaniem art. 6 jest rzetelność. Nawet w tych sprawach, w których skarżący wziął udział w rozprawie pomimo braku pełnomocnika i był w stanie, pomimo wszelkich trudności, samodzielnie prowadzić swoją sprawę, może pojawić się pytanie, czy postępowanie było rzetelne (zob. *McVicar*, cytowany powyżej, §§ 50-51). Znaczące jest zapewnienie rzetelnego wymiaru sprawiedliwości, a strona w postępowaniu cywilnym musi mieć możliwość skutecznego w nim uczestniczenia, między innymi poprzez przywoływanie faktów dla poparcia swoich roszczeń. W tym, jak również w innych aspektach art. 6, istotne dla oceny rzetelności postępowania jest jego znaczenie dla samego skarżącego (zob. *P., C. oraz S.*, cytowane powyżej, § 91). Jednakże na państwie nie spoczywa obowiązek znalezienia środków publicznych, aby zapewnić całkowitą równość broni pomiędzy stron reprezentowaną a jej przeciwnikiem procesowym, o ile każda ze stron ma zagwarantowaną rzeczywistą możliwość wyłożenia swoich racji, a strona, która nie ma pełnomocnika, nie znajduje się w znacznie gorszym położeniu niż jej przeciwnik (zob. *Steel oraz Morris*, cytowane powyżej, § 62).

(b) Zastosowanie powyższych zasad

55. Trybunał na wstępie zbada, czy w związku z odmową przyznania skarżącej pomocy prawnej w postępowaniu kasacyjnym przed Sądem Najwyższym, jej prawo dostępu do sądu było przestrzegane.

56. Trybunał najpierw zauważa, że polskie prawo wymaga, by strona przy sporządzaniu kasacji do wyroku wydanego przez sąd drugiej instancji w postępowaniu cywilnym, była reprezentowana przez adwokata lub radcę prawnego oraz że kasacja sporządzona przez stronę niedziałającą przez pełnomocnika zostanie odrzucona przez sąd (zob. § 31 powyżej).

57. Trybunał przypomina, że wymóg, by odwołujący się był reprezentowany przez adwokata lub radcę prawnego przez sądem kasacyjnym, nie może być sam w sobie postrzegany jako sprzeczny z art. 6, ponieważ wymóg taki

jest całkowicie zgodny z pozycją Sądu Najwyższego jako stojącego najwyżej w hierarchii, badającego odwołania w kwestii zagadnień prawnych. Wymóg ten nie może być postrzegany jako nakładający na sądy krajowe bezwarunkowego obowiązku przyznawania pomocy prawnej osobie chcącej wnieść kasację. Jednakże sposób, w jaki art. 6 ma być stosowany w odniesieniu do sądów odwoławczych, zależy od szczególnych cech danego postępowania. Nie może być wątpliwości, że od państwa, które ustanawia takie sądy, wymagane jest, by zapewniło przed tymi sądami podstawowe gwarancje rzetelnego procesu osobom podlegającym prawu (zob. m.in. *Vacher p. Francji*, wyrok z 17 grudnia 1996 r., *Reports* 1996-VI, s. 2148-49, §§ 24 i 28 oraz *Tabor*, cytowany powyżej, § 42). Wywiązując się z tego obowiązku, państwo musi dopełnić staranności, jak również zapewnić tym osobom prawdziwe i skuteczne wykonywanie ich praw zagwarantowanych w art. 6 (*R.D. p. Polsce*, nr 29692/96 oraz 34612/97, § 44, 18 grudnia 2001 r.).

58. Trybunał zauważył, że 14 kwietnia 2000 r. sąd okręgowy odmówił skarżącej przyznania jej pomocy prawnej w postępowaniu kasacyjnym, argumentując to tym, że kasacja w jej sprawie była niedopuszczalna. Następnie skarżąca wniosła kasację sporządzoną osobiście, a nie przez adwokata lub radcę prawnego. 14 września 2000 r. sąd okręgowy odrzucił kasację ze względu na brak jurysdykcji Sądu Najwyższego w sprawie, oraz dodatkowo, z powodu niewypełnienia dwóch ustawowych wymogów (zachowania ustawowego terminu miesiąca od wydania wyroku przez sąd drugiej instancji i przymusu adwokacko-radcowskiego przy sporządzaniu kasacji). Sąd Najwyższy w postanowieniu z 18 stycznia 2001 r. uznał, że w sprawie zachodzi jego jurysdykcja, jednakże kasacja pozostaje niedopuszczalna z powodu niewypełnienia wyżej wspomnianych ustawowych wymogów.

59. Trybunał przypomina, że zastępowanie sądów krajowych nie jest jego zadaniem. Rozwiązywanie problemów związanych z wykładnią krajowego ustawodawstwa jest przede wszystkim zadaniem władz krajowych, a zwłaszcza sądów (zob. *Edificaciones March Gallego S.A. p. Hiszpanii*, wyrok z 19 lutego 1998 r., *Reports* 1998-I, s. 290, § 33). Ma to zastosowanie w szczególności do interpretowania przez sądy reguł proceduralnych, takich jak ustanowiony sposób i termin na wniesienie odwołania (zob. *Pérez de Rada Cavanilles p. Hiszpanii*, wyrok z 28 października 1998 r., *Reports* 1998-VIII, s. 3255, § 43). Rola Trybunału ogranicza się do upewnienia się, czy skutki takiej wykładni są zgodne z Konwencją. Ponadto Trybunał przypomina, że zasady rządzące czynnościami formalnymi do podjęcia oraz terminami ustawowymi do zachowania mają na celu zapewnienie właściwego funkcjonowania systemu wymiaru sprawiedliwości, a w szczególności zasady pewności prawa. W związku z tym przedmiotowe zasady nie powinny uniemożliwiać stronom stosowania dostępnych środków (zob. *Miragall Escolano oraz inni p. Hiszpanii*, nr 38366/97, 38688/97, 40777/98, 40843/98, 41015/98, 41400/98,

41446/98, 41484/98, 41787/98 i 41509/98, §§ 33 oraz 36, ECHR 2000-I, a także *Běleš oraz inni p. Czechom*, nr 47273/99, § 49, ECHR 2002-IX).

60. Trybunał uznaje, że odmowa Sądu Okręgowego przyznania skarżącej pomocy prawnej opierała się na mylnej przesłance o niedopuszczalności w jej sprawie kasacji. Pomyłka sądu okręgowego została następnie potwierdzona przez Sąd Najwyższy i przyznana przez Rząd. Trybunał zauważa, że sąd okręgowy nie zbadał zasadności wniosku skarżącej o przyznanie jej pomocy prawnej. Mając powyższe na względzie, nie można, jak to sugerował Rząd, winić skarżącej za niewyznaczenie według własnego wyboru pełnomocnika do reprezentowania jej w postępowaniu kasacyjnym. Możliwość taka wydaje się być raczej hipotetyczna, zważywszy na sytuację finansową skarżącej.

61. Trybunał uważa, że w tych okolicznościach skarżąca została zmuszona do poniesienia konsekwencji pomyłki sądu okręgowego, który odrzucił jej kasację jako niedopuszczalną. Jest oczywistym fakt, że skarżącej nie można obarczyć odpowiedzialnością za tę pomyłkę. A zatem Trybunał uznaje, że skarżąca została pozbawiona skutecznego dostępu do Sądu Najwyższego z powodu wadliwej wykładni prawa przez sąd okręgowy (zob. *m.in. Leoni p. Włochom*, nr 43269/98, §§ 24-27, 26 października 2000 r. oraz *Platakou p. Grecji*, nr 38460/97, §§ 39 oraz 44, ECHR 2001-I).

62. Mając powyższe na względzie, Trybunał uważa, że nie jest konieczne zbadanie, czy odmowa przyznania skarżącej pomocy prawnej w postępowaniu odwoławczym przed sądem okręgowym stanowiła naruszenie art. 6 § 1.

63. Podsumowując, Trybunał uważa, że odmowa przyznania skarżącej pomocy prawnej w postępowaniu kasacyjnym i będące jej następstwem oddalenie kasacji naruszyło w zasadniczy sposób prawo skarżącej dostępu do sądu. A zatem doszło do naruszenia art. 6 § 1 Konwencji.

II. ZASTOSOWANIE ARTYKUŁU 41 KONWENCJI

64. Zgodnie z art. 41 Konwencji:

„Jeżeli Trybunał stwierdzi, że nastąpiło naruszenie Konwencji lub jej Protokołów, oraz jeżeli prawo wewnętrzne zainteresowanej Wysokiej Układającej się Strony pozwala tylko na częściowe usunięcie konsekwencji tego naruszenia, Trybunał orzeka, gdy zachodzi potrzeba, słuszne zadośćuczynienie pokrzywdzonej stronie”.

A. Szkoda

65. Skarżąca domagała się przyznania jej 10 000 złotych tytułem szkody niematerialnej, jakiej doznała. Ponadto domagała się kwoty w wysokości 27 000 złotych tytułem szkody materialnej jako odszkodowanie ze wyrok sądu zmniejszający wysokość przyznanych jej alimentów.

66. W odniesieniu do żądania naprawienia szkody materialnej Rząd twierdził, że skarżąca nie wykazała bezpośredniego związku przyczynowego między szkodą a sprawą. W odniesieniu do roszczenia o naprawienie szkody niematerialnej Rząd uznał, że jest ono nadmiernie wygórowane i powinno zostać odrzucone. Wniósł więc o to, aby w razie uznania przez Trybunał, że doszło do naruszenia art. 6 § 1 Trybunał uznał, że stwierdzenie naruszenia będzie stanowiło samo w sobie wystarczające zadośćuczynienie. W wypadku innego rozstrzygnięcia Rząd poprosił Trybunał, by przyznał zadośćuczynienie na podstawie orzecznictwa Trybunału w podobnych sprawach i na podstawie krajowych warunków ekonomicznych.

67. Trybunał nie dostrzega żadnego związku przyczynowego między stwierdzonym naruszeniem a wykazywaną szkodą materialną; odrzuca więc to roszczenie. Jednakże jednocześnie uznaje, że skarżąca doznała szkody niematerialnej, takiej jak stres i frustracja, które towarzyszyły jej daremnym wysiłkom zmierzającym do rozpoznania kasacji przez sąd. Nie zostanie to wystarczająco zrekompensowane przez samo uznanie naruszenia Konwencji. Dokonując oceny na zasadzie słuszności oraz biorąc pod uwagę okoliczności sprawy, Trybunał przyznaje więc skarżącej z tego tytułu 2000 euro.

B. Koszty i wydatki

68. Skarżąca domagała się zwrotu 2000 euro tytułem zwrotu kosztów i wydatków poniesionych w postępowaniu przed Trybunałem.

69. Rząd twierdził, że kwota ta była nadmierna. Zwrócił się do Trybunału o orzeczenie obowiązku zwrotu poniesionych kosztów i wydatków jedynie z zakresie, w jakim były one rzeczywiście poniesione i konieczne oraz rozsądne co do wysokości.

70. Trybunał uznaje za uzasadnione przyznać skarżącej kwotę 2000 euro z tytułu kosztów i wydatków związanych z postępowaniem przed Trybunałem, pomniejszone o kwotę 850 euro otrzymanych w drodze pomocy prawnej z Rady Europy. Trybunał przyznaje zatem skarżącej kwotę 1150 euro tytułem kosztów i wydatków.

C. Odsetki

71. Trybunał uważa, że odsetki powinny być ustalone zgodnie z marginalną stopą procentową Europejskiego Banku Centralnego plus trzy punkty procentowe.

Z TYCH PRZYCZYN TRYBUNAŁ JEDNOGŁOŚNIE

1. *Uznaje* skargę za dopuszczalną;
2. *Uznaje*, że doszło do naruszenia art. 6 § 1 Konwencji;

3. *Uznaje, że*

- (a) pozwane państwo ma wypłacić skarżącej, w ciągu trzech miesięcy od dnia, kiedy wyrok stanie się prawomocny zgodnie z art. 44 § 2 Konwencji, 2000 euro (dwa tysiące euro) tytułem szkody niematerialnej oraz 1150 (tysiąc sto pięćdziesiąt euro) z tytułu kosztów i wydatków, które będą przeliczone na walutę polską według kursu z dnia realizacji wyroku, powiększone o jakikolwiek podatek, jaki może być pobrany od tych kwot;
- (b) od wygaśnięcia powyższego trzymiesięcznego terminu do momentu zapłaty płatne od tej sumy będą zwykłe odsetki według marginalnej stopy procentowej Europejskiego Banku Centralnego plus trzy punkty procentowe;

4. *Oddala* pozostałą część roszczenia skarżącej o zadośćuczynienie.

Sporządzono w języku angielskim i obwieszczone pisemnie 13 marca 2007 r., zgodnie z art. 77 §§ 2 oraz 3 regulaminu Trybunału.

T.L. EARLY
Kancierz

NICOLAS BRATZA
Przewodniczący